

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГАРТУУ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

ПРЕДМЕТТИК СТАНДАРТ

«КЫРГЫЗ ТИЛИ»

Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы
билим берүүчү уюмдарынын
7-12-классстары үчүн

Бишкек – 2025

Иштеп чыккандар:

Рысбаев С.К. - педагогика илимдеринин доктору, профессор, КББАнын Филологиялык билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери

Чыманов Ж.А. – педагогика илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы КУУнун профессору

Мусаева В.И. – педагогика илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы КМУнун профессору

Абдуллаева Р.А. – педагогика илимдеринин кандидаты, И.Арабаев атындагы КМУнун доценти

Рыскелдиева А.З. – Бишкек шаарындагы №69 окуу-тарбия комплекс-гимназиясынын кыргыз тили жана адабияты мугалими

Эшманбетова Ж.Дж. – Бишкек шаарындагы № 77 орто мектептин кыргыз тили жана адабияты мугалими

Рецензенттер:

Ибраимова Р.Ү. – Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун улук окутуучусу

Батыркулова М.Б. – Бишкек шаарындагы проф. А.Молдокулов атындагы УИТМЛдин кыргыз тили жана адабияты мугалими

Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 7-12-класстары үчүн “Кыргыз тили” боюнча предметтик стандарты Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндө мыйзамына (2023), Кыргыз Республикасында жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартына (2025) негизделип, иштелип чыккан.

Аталган стандарт кыргыз тилин Кыргыз Республикасындагы кыргыз тилдүү мектептерде окутуу боюнча негизги стратегиясын, урунттуу артыкчылыктуу багыттарын аныктайт, билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү маселелерин чечүүгө багытталат.

Ортоңку жана жогорку класстарда кыргыз тили боюнча окуу программаларын, окуу китептерин жана окуу-методикалык комплексин, дидактикалык материалдарды иштеп чыгуу үчүн негиз болуп саналат.

Стандартта кыргыз тили предметин окутуунун концепциясы, окутуунун максат-милдеттери, окутуу принциптери көрсөтүлгөн. Предметтин мазмуну, окуучулар жетишилүүчү натыйжалар жана ээ болуучу компетенттүүлүктөр берилген. Акырында предметти окутууга жагымдуу жагдай түзүү талаптары, окуучунун билимин баалоо жана ресурстук камсыздоонун шарттары сунушталган.

МАЗМУНУ

1. ПРЕДМЕТТИН КОНЦЕПЦИЯСЫ, МАКСАТЫ ЖАНА МИЛДЕТТЕРИ	4
2. ПРЕДМЕТТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨР	6
3. МАЗМУНДУК БАГЫТТАР (мазмундук линиялар)	9
4. ОКУТУУНУН УСУЛДАРЫ.....	13
5. ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО.....	14
6. ПРЕДМЕТТИ РЕСУРСТУК КАМСЫЗДООГО МИНИМАЛДЫК ТАЛАПТАР.....	18
7. ШЫКТАНДЫРУУЧУ ЖАНА КООПСУЗ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ ЧӨЙРӨ ТҮЗҮҮ.....	19

1. ПРЕДМЕТТИН КОНЦЕПЦИЯСЫ, МАКСАТЫ ЖАНА МИЛДЕТТЕРИ

Эне тили окуучунун баарлашуу үчүн негизги турмуштук куралы жана рухий дүйнөсүн калыптандыруунун баалуу каражаты болуп саналат. Бул багытта ал тилге тиешелүү болгон адамдын өмүрүндө эне тилинен артык кызмат кылар эч кандай тил да, каражат да болбойт. Ошондуктан, эне тили окуучу үчүн ар тараптуу кызмат кылуучу негизги окуу предмети болуп эсептелинет.

- эне тилин окуп-үйрөнүү менен, баланын сабаттуулугу калыптанат жана окуп-түшүнүү көндүмдөрү бекемделет;
- эне тили улуттук иденттүүлүктүн негизги белгиси катары баланы улуттун жараны катары калыптандырат;
- турмушта өз ара карым-катнаш куралынын милдетин аткарат, дүйнөнү таануунун жана аны чагылдырып түшүнүүнүн каражаты болот;
- тил аркылуу инсандын улуттук маданиятты үйрөнүүсү жана ага салым кошуусу ишке ашырылып, интеллектти өстүрүүнүн жана жан дүйнөсүн байытуунун куралына айланат.

Кыргыз тили предмети дал ушул кызматтарды аткаруу менен, окуучунун инсан жана улуттун атуулу катары ар тараптан калыптануусунун пайдубалы да болуп берет, анткени эне тилинде ой жүгүртүүсү өсүү менен башка бардык окуу предметтерин талаптагыдай өздөштүрүүнү шарттайт. Ушул багыттарга жараша стандартта белгиленген окуу курсу төмөндөгүдөй үч өз алдынчалуу багытты карманды:

- кыргыз тили илиминин системасы (фонетика, лексика, грамматика, т.а. нормативдүү грамматика);
- орфографиялык жана пунктуациялык эрежелер;
- байланыштуу кеп, кеп маданияты жана стилистика.

Мына ушул багыттар, логикалуу түрдө алганда, эне тилинен мектептик билим берүүнүн негизги мазмунун да, негизги өзөгүн да бирдей даражада түзүп, т.а. анын мазмунунун негизги компоненттери катары эсептелинет. Ошентсе да, ар убакта эне тили сабактарында окуучулардын теориялык билимин түптөөгө көбүрөөк басым коюлуу менен, алар мектепти аяктаганда эне тилинде жетишердик компетенттүүлүккө ээ болбой чыгып жаткандыгы анык. Анын себеби: - биринчиден, жогоруда белгиленгендей, грамматикага ашыкча көңүл бурулуу менен, окуучулардын жазуу жана оозеки түрдөгү практикалык (функционалдык) сабаттуулугун калыптандырууга аз убакыт бөлүнүп жүргөндүгүнүн кесепеттери болуп саналат; -экинчиден, грамматикалык материалдар менен кептин (текст, кептин түрлөрү жана стилдер, кеп маданияты) материалдары бири-бири менен логикалык жактан байланыштырылбай, бөлүнүп окутулуусунун эсебинен экендиги талашсыз. Мунун өзү баланын мектептеги башка окуу предметтерин талаптагыдай окуп-үйрөнүүгө жасалма тоскоолдуктарды түзөрүн көрсөтүп отурат. Ошондуктан, «Кыргыз тилин эне тили катары окутуунун концепциясында» (С.Рысбаев, Ж.Чыманов) грамматикалык материалдар менен кептин материалдарын байланыштырып окутууну жүзөгө ашыруу, аны 7-9-класстарда «грамматикадан-кепке» жана 10-12-класстарда «кептен-грамматикага» аттуу эки концентрден турган технологияны киргизүү менен окутуу маселеси каралган.

Окуучулардын практикалык сабаттуулугун көтөрүү, окуу материалдарын коммуникативдик ишмердиктин негизинде компетенттүүлүккө багыттап өздөштүрүү маселеси көбүнчө методикалык адабияттарга калтырылып келгени эне тили окуу предметин окутуудагы чоң кемчилик болуп келатканы илимий жактан да, практика жүзүндө да далилденип отурат. Сабакта окуучу эне тилинде грамматикалык-фонетикалык материалдарды, орфографиялык жана пунктуациялык эрежелерди өздөштүрүп жатканда, сөзсүз түрдө, байланыштуу кеп менен кеп маданиятынын материалдары менен жуурулуштуруп, эки концентрде жаңыча технология менен өтүүнү практикалоо ушул стандартта алгач ирет илимий-методикалык жактан ачык көрсөтүлдү.

7-9-класстарда кыргыз тилин окутуунун максаты жана милдеттери

Максаты

- кыргыз тилинин лексикалык-грамматикалык байлыгын оозеки жана жазуу кебинде активдүү колдонуусун, кеп ишмердүүлүктөрүнүн бардык түрлөрүндөгү компетенттүүлүктөрүнө ээ болуусун, кеп маданиятынын нормаларын кебинде туура сактоосун, сынчыл ой жүгүртүүсүн камсыз кылуу, функционалдык сабаттуулугун жана баалуулуктарын калыптандыруу;

- жазуу жана оозеки кеп ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүү, баарлашуунун бардык чөйрөлөрүндө эне тилиндеги кеп маданиятынын чен-өлчөмдөрүн туура сактоого, көп тилдүү, көп маданияттуу коомдо эне тилинин тилдик-маданий баалуулуктарын барктай билүүгө калыптандыруу.

Милдеттери

Билим берүүчүлүк (таанып-билүүчүлүк):

- окуучуну эне тилинин өз жашоо-турмушундагы, коомдогу, ишмердигиндеги орду менен маанисин так аныктап, билүүгө үйрөтүү. Эне тилин дүйнөнү таанып-билүүнүн каражаты жана чындыкты чагылдыруунун куралы, ошондой эле башка окуу предметтеринен билим алуунун *да куралы* катары колдонууну түшүндүрүү.

- тил жана кеп, тил жана аң-сезим, тил жана ойлоо, тил жана маданият түшүнүктөрүнүн ажырагыс биримдигине ынандыруу. Кыргыз тилинин фонетикалык системасын лексико-фразеологиялык байлыгын, грамматикалык түзүлүшүн, орфографиялык, пунктуациялык жана орфоэпиялык нормалары менен эрежелерин практикалык негизде өздөштүрүп, өз кебинде колдонууга машыктыруу.

- окуучуну эне тилинин тил бирдиктеринин маанисин жана функцияларын толук аңдап-билүүгө, эне тилиндеги кубулуштарды, фактыларды талдап-синтездеп, системалуу өздөштүрүү, оозеки жана жазуу кебиндеги кыргыз адабий тилинин нормаларын сактоо.

Өнүктүрүүчүлүк (жүрүм-турумдук):

-окуучуну кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүн (сүйлөө, угуу, окуу жана жазуу) жана сүйлөшүү, баарлашуунун ар кандай чөйрөлөрүндөгү кептик жүрүм-турумдук маданиятын толук билүүгө жана колдонууга үйрөтүү. Ар кандай чөйрөдө жана тематикада оозеки-жазуу түрүндө сабаттуу сүйлөө-жазуу маданиятына көнүктүрүү;

-өзүнүн оозеки жана жазуу кебин өз алдынча текшере алууга, сын көз менен карап, аны дайыма өркүндөтүү жөндөмүнө ээ кылуу;

- кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүн (сүйлөө, угуу, окуу жана жазуу) жогорку деңгээлде колдонууга, сабаттуу жаза билүүгө, коомдук чөйрөдө маданияттуу сүйлөөгө көнүктүрүү;

Тарбия берүүчүлүк (баалуулук):

-окуучуну эне тилин улуттук улуу дөөлөт, сыймык, маданият катары кабыл алып, аны тарыхый-руханий мурас деп таанып, аны менен сыймыктанууга, коргоого жана колдонууга көз карашын калыптандыруу.

-эне тили аркылуу улуттук баалуулуктарды, жалпы адамзаттык рухий дөөлөттөрдү өздөштүрүүгө, барктап-баалоого жетишүү

10-12-класстарда кыргыз тилин окутуунун максаты жана милдеттери

Максаты

- баарлашуунун бардык чөйрөлөрүндө (коомдук-саясий, укуктук, расмий-иштиктүү, окуу-илимий, турмуш-тиричилик жана көркөм өнөр, адабият) окуучулардын кеп маданиятын жана сынчыл ой жүгүртүүчүлүк ыкмаларын өркүндөтүүнү камсыздоо;

- көп тилдүүлүк, көп маданияттуулук коомго ылайык тилдик-маданий жана жарандык-инсандык-мекенчилдик аң-сезимин (“Кыргыз жараны”) өнүктүрүү

Милдеттери

Билим берүүчүлүк (таанып-билүүчүлүк):

- окуучунун (бүтүрүүчүнүн) эне тилин дүйнөнү таанып-билүүнүн, чындыкты чагылдыруунун, таалим-тарбия алуунун каражаты катары толук таанып-билип, өз ишмердүүлүгүндө толук кандуу колдоно билүүсүнө көнүктүрүү;

- кеп ишмердүүлүгү менен ойлоо ишмердүүлүгүн биримдигин, кеп ишмердүүлүгүн кеп маданияты менен тыгыз байланышта колдоно алуу, пикир алышуудагы алардын маанисин, барк-баасын терең аңдап-билип, турмушта колдоно билүү көндүмдөрүнө машыктыруу.

- **-тексттин** коммуникативдик табиятын терең өздөштүрүү, текст талдоонун жана текст түзүүнүн проблемалуу жадайларын чече билүү көндүмдөрүн өркүндөтүү. Кептин стилдери, алардын өзгөчөлүктөрү тууралуу теориялык жетиштүү маалыматтарды алуу, практика жүзүндө тексти талдоого, мазмунун өркүндөтүп кайра түзүүгө жана чыгармачылык менен жаңы текст жаратууга жетиштирүү.

- оозеки кептеги орфоэпиянын, жазуу кебиндеги орфография менен пунктуациянын жана да адабий тилдин нормаларын сактоонун зарылдыктарына бекем ынандыруу.

Өнүктүрүүчүлүк (жүрүм-турумдук):

- тил бирдиктерин эркин жана аң-сезимдүү түрдө оозеки-жазуу кебинде колдонууга, өз пикирин, көз карашын толук билдирип, далилдөөгө, тил каражаттарын сүйлөшүүнүн максаты менен милдетине, чөйрө менен жагдай-шартына жараша орундуу колдоно билүүгө машыктыруу.

- өз кеп ишмердүүлүгүнө көңүл буруп, аны өз алдынча өркүндөтүүгө болгон жөндөм-көндүмдөрүн бекемдөө;

- орфографиялык, пунктуациялык сабаттуулугун өз алдынча жогорулатууга багыттайт

Тарбия берүүчүлүк (баалуулук):

- кыргыз тилин эне тил катары баалап, аны менен сыймыктанып, өзүн-өзү, өз улутун, мекенин, дүйнөнү таанып-билүүнүн кубаттуу куралы, соолбос булагы катары эне тилин кастарлап, илим-билимди, кесипти өздөштүрүп, жан дүйнөсүндө аларды өздөштүрүүнүн каражаты катары колдонуу көндүмдөрүн өркүндөтүү;

- санариптештирүүнүн шартында көп тилдүү көп маданияттуу коомдогу дүйнөлүк бийиктикте улуттук наркты чагылдырган эне тилинин кайталангыс асыл маданий дөөлөт-мурастарын сактап-байытууга өз салымын кошуу

2. ПРЕДМЕТТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨР

Кыргыз тили сабактарында төмөндөгү предметтик компетенттүүлүктөр калыптанууга тийиш. Алар орто жана жогорку класстардагы билим берүүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен төмөнкүчө аныкталды:

Кептик компетенттүүлүк

– мектептин бүтүрүүчүсү (сүйлөөчү-угуучу) карым-катнаштык негизде аткарылуучу милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк корун байытуу менен кептик мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жөндөмдүү дегенди билдирет.

- карым-катнаштын (коммуникациянын) максатына ылайык жүрүп жаткан сүйлөшүүнүн же тексттеги ойдун предметин жана темасын түшүнөт жана түшүндүрүп бере алат;

- тексттеги негизги идеяны жана кошумча маалыматтарды бөлүп көрсөтүп, аларды талдап салыштырат;

- мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык-семантикалык типтерин, кептин ар кыл түрлөрүн, тексттин жанрлары менен стилдерин айырмалайт жана оозеки, жазуу жүзүндө пайдалана алат;

- адабий тилдин (стилдердин) нормаларына, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзөт;

- текстти ар кыл стилдик айырмачылыктарына (бир стилдеги текстти экинчи стилге айландыруу), түрдүү эмоционалдык жагдайларга (тондорго) ылайыктап кайрадан түзөт.

- ар бир грамматикалык тема кеп маданиятын түзүүнүн негизи болот, демек грамматикалык ар бир теманы үйрөнүү сабагы- кеп маданиятына үйрөнүү сабагы деп түшүнүлөт, кептин тазалыгы, тактыгы, тууралыгы, логикалуулугу, байлыгы, эмоционалдуулугу ж.б. түздөн-түз грамматикалык темалар менен тыгыз байланыштуу;

Тилдик компетенттүүлүк

- 12-класстын бүтүрүүчүсү эне тилинин жеке жана жалпы мыйзамдарын чагылдыруучу нормалар жана эрежелер боюнча билимге ээ болот, лингвистикалык маалыматтарды талдап -түшүндүрө алат, аналитикалык ой жүгүртүү көндүмдөрүнө ээ болот дегенди билдирет;

- тилдик бирдиктердин, тилдин системасындагы алардын функцияларын тексттеги ролу менен байланышта түшүнөт;

- тилдик бирдиктерди колдонуп, кептин түрлөрүнө жараша таза, туура, так, логикалуу, бай сүйлөп жана жаза алат.

- лингвистикалык түшүнүктөрдү, алардын кептеги функциялары менен маанилерин тексттин стилдерине ылайык комплексттүү түшүнүшөт;

- тилдик бирдиктердин синонимдештигин, структурасын, семантикасын тексттин стилдерине жараша айырмалай алышат;

- кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн айырмалай билишет;

- окуп үйрөнгөн орфограммалардын жана пунктуациялык эрежелердин көлөмүнө ылайык орфографиялык жана пунктуациялык көндүмдөргө ээ болот.

Этномаданий компетенттүүлүк

- мектеп бүтүрүүчүсү эне тилин жетик өздөштүрүү аркылуу социалдык- маданий-кептик шартты жана тарыхый-маданий *контекстти* эске алууга жөндөмдүү дегенди билдирет

- коомдо жүрүм-турумдун нормаларына ылайык баарлашуунун да социалдык ролу менен маани-маңызын түшүнө алат;

- элдин маданий мурасынын маанилүү бөлүгү катары тилге жекече мамилесин билдирет;

- кеп адебинин нормаларына ээ болот;

- тилди маданий казынасы анын байлыгы катары түшүнүү ишке ашат;

- окуучу эне тилинде баланын таза, туура, так, логикалык жактан бай сүйлөсө, демек, ал кыргыз тилинин байлыгын, тазалыгын, тууралыгын, тактыгын ж.б. билдирет жана жеке адамдын тил маданияты улуттук тилдин маданиятын билдиерт.

1-таблица - Кыргыз тили бөлүмдөрүнө жараша окуучулар төмөндөгүдөй көндүмдөргө ээ болушат

№	Тилдин бөлүмдөрү	7-класс	8-класс	9-класс	10-класс	11-класс	12-класс
1	Фонетика	Мүчөлөрдүн варианттуулугундагы тыбыштык өзгөрүүлөрдү айырмалай алат.	Эреже боюнча тыбыштардын жасалышын, ыгын аныктай алат.	Тыбыштар боюнча талдоо жүргүзө алат.	Сөздөрдөгү тыбыштардын өзгөрүшүнүн негизинде пайда болгон сөздөрдүн	Фонемалык өзгөрүүлөргө учураган сөздөрдүн колдонулушун сүйлөм	Фонемалык өзгөрүүлөргө учураган сөздөрдүн колдонулушун сүйлөм

					маанисин айырмалайт.	түзө алат.	же текст түзө алат.
2	Лексика жана фразеология	Лексикалык жол менен жасалган сөздөргө мисал келтире алат.	Сөздөрдү маанилик жактан байланыштырып, сүйлөм түзө алат.	Сүйлөмдөгү сөздөрдүн маанисин биле алат (жеке же жалпы, маанилеш же карама каршы).	Өз алдынча сөздөрдүн стилдик боекторун аныктай алат.	Сөздөрдүн семантикалык маанисин чечмелей алат.	Стилдик жактан түрдүү жагдайда колдоно алат
3	Морфология	Сөздөрдүн жасалышын, куралышын билет жана морфемаларга ажырата алат.	Сөздөрдүн грамматикалык маанилерин өзгөртүп, формасын жасай алат.	Сөздөрдүн грамматикалык маанилеринин өзгөчөлүгү боюнча сөз түркүмдөрүнө ажырата алат.	Сүйлөмдөрдөгү сөздөргө морфологиялык талдоо жүргүзө алат.	Морфологиялык жол аркылуу жасалган сөздөрдү колдонууп сүйлөм түзө алат.	Морфологиялык жол аркылуу жасалган сөздөрдү колдонууп сүйлөм же текст түзө алат.
4	Синтаксис	Сөздөрдүн байланышуу жолун колдонуу менен сөз айкашын түзө алат.	Баш мүчөлөр менен айкындооч мүчөлөрдү ажырата алат.	Синтаксистик татаал түрмөктөрдү ажыратып бере алат, талдоо жүргүзө алат.	Сүйлөмдөргө синтаксистик талдоо жүргүзө алат.	Сүйлөмдөргө синтаксистик талдоо жүргүзө алат.	Тексттерге синтаксистик талдоо жүргүзө алат.
5	Орфография	Орфографиянын эрежелерин билет.	Кыргыз орфографиясынын принциптери не таянган нормаларды сактап, сөздөрдүн туура жызылышын айырмалай алат	Морфологиялык, фонетикалык, тарыхый жана фонематикалык принциптерге таянып мисал	Сөздөрдүн же мүчөлөрдүн туура же туура эмес жазылышын, ташымалдын,	Оозеки, жазуу кебинде колдоно алат.	Жазуу кебинде сабаттуу колдоно алат.

			т.	келтире алат.	дефисти н колдонулушун аныктай алат.		
6	Пунктуация	Тыныш белгилерин туюндурган терминдерге аныктама бере алат.	Сүйлөм ичинде жана аягында коюлуучу тыныш белгилерди коё алат.	Сүйлөм ичинде жана аягында коюлуучу тыныш белгилерди коё алат.	Оозеки кепте айтылган интонацияны жазуу кебинен түшүрүп бере алат.	Сүйлөм дүн мааниси не жана интонацияга таянуу менен тыныш белгилерин коё алат.	Оозеки, жазуу кебинде сабаттуу колдоно алат.

3. МАЗМУНДУК БАГЫТТАР (мазмундук линиялар)

Кыргыз тили предметинин мазмуну жөнөкөйдөн татаалга кеткен өз алдынча системаны түзүп турат. Ал кыргыз тилин эне тили катары окутуунун негизги багыттары катары эсептелинет жана ал мугалим менен окуучуга предмет боюнча түшүнүктү жалпылап жана бүтүндүгүн түшүндүрөт.

Кыргыз тилинин мазмунунун нугун төмөндөгү бөлүктөр түзөт:

- сөз, анын тилдеги жана кептеги орду;
- сүйлөм, анын тилдеги жана кептеги орду;
- байланыштуу кеп, кептин түрлөрү, текст жана стилдер;
- орфография;
- пунктуация.

Бул мазмундук өзөк окутуунун бардык этаптарын аралап өтүүчү сызыкты түзөт жана ар бир класстын тиешелүү учурларында ачылып берилет. Курс кыргыз тилин башталгыч класстардан тартып окутуунун логикалык уландысы болуп саналат, т.а., жалпы мазмун, окуп-үйрөнүүнүн формалары менен методдору уланмалуулук принцибинин негизинде түзүлгөн.

Курс төмөндөгүдөй этаптарга бөлүнөт жана анын мазмуну төмөндөгүдөй:

1-этап. 7-класс: башталгыч класс менен жогорку класстардын материалдарын камтыган аралык этап.

Бул этапта текст жөнүндө, тил бирдиктери: сөз, сөз айкаштары, сүйлөм, алардын кептеги кызматы жөнүндө маалыматтар кайталанат, тереңдетилет. Фонетика, орфоэпия жана графика боюнча («сөз жана анын тыбыштык кабыл алуу») маалыматтар өзүнчө бөлүктөр менен берилет.

2-этап «Тилден-кепке» деп аталат. Бул – ич ара эки этапка бөлүнүү менен 8-9-класстар: морфология курсун жана 10-11-класстар: синтаксис курсун камтыйт. Ал учурда грамматикалык материалдарды практикалык максатта өздөштүрүү менен, бардык иш-аракет кепке багытталат, т.а., сөз сүйлөм түзүүнүн, ал эми сүйлөм текст түзүүнүн негизги каражаты болуу менен, кептин түрлөрүн, андан ары тексттин стилдерин үйрөнүүгө жана түзүүгө багытталат.

3-этап. «Кептен-тилге» деген модель менен аталат. Бул этап 11-12-класстарды камтуу менен, анда бардык иш-аракет байланыштуу кеп, кеп маданияты, кептин түрлөрү, текст жана стилдер боюнча окуу материалдары тереңдетилет. Окуучулардын жазуу жана оозеки багыттагы практикалык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл бурулат жана ошол аркылуу

окуучулардын грамматикалык сабаттуулугу бекемделет, тексттин курулуш материалы катары грамматикалык –лексикалык материалдардын кептеги кызматын түшүнүү, аны колдонуу ишке ашат. Ошону менен бирге, текст жана кеп, кеп маданияты менен бирге лексика жана грамматика боюнча материалдарды жалпылоо, системалоо ишке ашат.

Мазмундук өзөктүн **“Сөз, анын тилдеги жана кептеги орду”** аттуу бөлүгүндө сөздүн мааниси, кептеги ролу, сөз түркүмдөрү, алардын түрлөрү, кептеги кызматы ачылып берилет (7-8-кл). **“Сүйлөм жана анын кептеги орду”** аттуу бөлүгүндө сөз айкашы, сүйлөм, алардын түрлөрү, сүйлөмдүн кептеги коммуникативдик кызматы ачылып берилет (9-10-кл). **«Байланыштуу кеп, кептин түрлөрү, текст жана стилдер»** аттуу бөлүгүндө байланыштуу кеп, кептин түрлөрү, текст, анын түзүлүшү жана стилдер боюнча системалуу иштер жүрөт, атап айтканда: текст талдоо, текстти өркүндөтүү жана жаңы текст түзүү менен, алардын тилдик табиятын – тилди тексттин курулуш материалы катары изилдөө жана окуучулардын байланыштуу кебин өнүктүрүү, жыйынтыгында, текст аркылуу окуучунун жазуу-сүйлөө ишмердүүлүгүн өркүндөтүү иштери аткарылат (11-12-кл).

“Кеп маданияты” бөлүмү да грамматикалык материалдар менен тыгыз байланышта үйрөнүлөт, анткени ал аркылуу ар бир сабакта окуучулардын эне тилинде таза, сабаттуу, так, туура, логикалуу жана бай сүйлөп жаза билүүсүнө багыт берилет жана ал ырааттуу уюштурулат.

Орфография (7-12-кл.) бөлүгүндө окуучулардын орфографиялык сабаттуулугу бекемделинет. **Пунктуация (7-12-кл.)** бөлүгүндө окуучулар сүйлөмдөрдү жазуудагы пунктуациялык сабаттуулугу бекемделинет, сүйлөмдү жазууда жана сүйлөм түзүүдө, текст окууда эмоционалдык сабаттуулук калыптанат.

Бул этаптардын ар биринин өзөгүн байланыштуу кеп, кептин түрлөрү жана стилдер, кеп ишмердүүлүгүнүн төрт түрү (угуу, сүйлөө, окуу, жазуу) аралап өтөт. Ал материалдар жөнөкөйдөн татаалга кеткен системалык ырааттуулук менен ар бир этапта ар бир класста грамматикалык-лексикалык материалдар менен бирге жуурулуштуруп сунушталып отурат.

2-таблица - Кыргыз тили сабагынын мазмундук багыттары менен окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөрдүн катышы

	Кептик компетенттүүлүк	
	7-9-класстар	10-12-класстар
Угуу	- көркөм, расмий иштиктүү, публицистикалык, илимий-популярдык, окуу-илимий чакан көлөмдөгү тексттердин негизги мазмунун түшүнөт; - интонациянын маанилик кызматын түшүнөт; - тексттин структуралык бөлүктөрүн, негизги ойду ажыратат; - көркөм окуп жатканды, лекторду, докладчыны, мугалимди, пикирлешүүчүнү угат жана түшүнөт.	- көркөм, публицистикалык, окуу-илимий, илимий-популярдык тексттердеги (350 сөзгө чейинки көлөмдөгү) маалыматтарды угуп түшүнөт; - негизги жана кошумча маалыматтарды айырмалайт; - тексттин маанилик бөлүктөрүн көрсөтөт, алардын байланыштарын аныктайт; - маалыматтардын маанилүүлүгүн, жаңылыгын баалайт, ага карата өзүнүн мамилесин аныктайт; - сүйлөөчүнүн коммуникативдик максатын жана мотивин түшүнөт.
Окуу	- тексттеги башкы жана экинчи орундагы маалыматты ажыратат; - сүйлөмдөгү маанилик бөлүктөрдү табат; - текстке жөнөкөй жана татаал план түзөт, жана аны маанилик бөлүктөргө ажыратат; - окуган тексттин мазмуну боюнча суроолорго жооп берет; - тексттин темасын жана негизги оюн чагылдыруучу аталышты тандайт; - окуунун тааныштыруучу, тандалмалуу жана үйрөтүүчү түрлөрүн билет; - текстке, сүйлөмгө тынымды, логикалык басымды туура коё билет; - үйрөтүүчү окуу боюнча окуу-илимий текстти окуйт; - көркөм стилдеги тексттен пейзажды сүрөттөөнү, интерьерди табат; - тексттен кептин публицистикалык, расмий-иштиктүү, илимий, оозеки-сүйлөшүү, көркөм стилдерине мүнөздүү тил каражаттарын табат; - ар кыл боёктогу ойду берүү үчүн интонацияны колдонот; - ар кыл стилдердеги тексттерге интонацияны коё билет; - чакчыл, чакчыл түрмөк, атоочтук, атоочтук түрмөктүү сүйлөмдөргө интонацияны туура коет.	- интернет каражаттарын жана массалык маалымат каражаттарын кошуп алганда, жеткиликтүү маалымат булактарын колдонуу менен, окуунун тааныштыруучу, үйрөтүүчү, тандалмалуу түрү менен ар кыл стилдеги жана жанрдагы тексттерди окуйт; - байланыштын ар кыл түрлөрү менен жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөргө интонацияны туура коёт; - тике жана кыйыр сөздүү сүйлөмгө интонацияны туура коёт; - логикалык басым жана сөздүн орун тартибинин жардамы менен сүйлөмдөгү эң маанилүү сөздү ажыратат.
Сүйлөө	- окулган сөз түркүмдөрүндөгү сөз формаларына басымды туура коёт;	- окуу, социалдык-турмуштук, нравалык-

	- өз сөзүн түзүүдө орфоэпиянын жана интонациянын эрежелерин колдонот; - кептин стилин жана тибин, анын курулушун сактоо менен окулган тексттин мазмунун кеңири жана кыскача баяндайт; - интерьерди, пейзажды сүрөттөө менен кептин көркөм стилиндеги текстти тандалмалуу айтып берет; - адамдын ал-абалын жана кыймыл-аракетин, сырткы көрүнүшүн сүрөттөйт; - негизги ойду өнүктүрүү жана теманы ачуу менен оозеки текст түзөт; - кептин стилдерин, алардын текст жаратуучулук кызматтарынан чыгуу менен кебинде өздөштүрүлгөн сөздөрдүн тобун колдонот; - сын атоочтун формаларынын варианттарын туура колдонот; - татаал багыныңкы сүйлөмдөрдө чакчыл, чакчыл түрмөк, атоочтук, атоочтук түрмөктүү жөнөкөй сүйлөмдөрдүн синонимикасын пайдаланат; - бөлүкчөлөрдү, байламталарды жана жандоочторду стилистикалык жактан туура колдонот; - ар түрдүү тилдик каражаттар жана интонациянын жардамы менен кептин предметине карай өзүнүн мамилесин туюндурат.	этикалык, социалдык-маданий ж.б. темалардагы оозеки монологдук текстти сүйлөп берет; - жөнөкөй сүйлөмдүн синонимикасы же багыныңкы, тең, байламтасыз татаал сүйлөмдөрдү стилистикалык жактан негиздүү колдонот; - ээ менен баяндоочтун ээрчишүү варианттарын, баяндоочтун формаларынын варианттарын стилистикалык жактан негиздүү колдонот; - чечендик кептин айтылыш жана курулуш эрежелерин билет; - цитата келтирүүнүн ар кыл ыкмаларын, бөтөн кепти бере билүүнүн түрдүү жолдорун мазмундуу жана стилистикалык жактан туура колдонот; - кептин функционалдык-маанилик ар кыл типтери боюнча оозеки текст түзөт.
Жазуу	- кептин ар кыл типтери (<i>сүрөттөө, баяндоо, ой жүгүртүү, аралашкан типтер</i>) боюнча жазуу жүзүндөгү тексттерди түзөт; - тексттерди түзүүдө көрсөтүлгөн кептин маанилик-функционалдык типтеринин негизги өзгөчөлүктөрүн сактайт; - тексттин негизги оюн жана темасын ача алат жана аныктайт; - дилбаяндын ар кыл түрлөрүнө (<i>эссе, миниатюра, өзү жөнүндө аңгеме, пикир ж.б.</i>) карата материалдарды (<i>темага жана кептин стилдерине ылайык</i>) жыйнайт жана системалаштырат; - дилбаяндын жөнөкөй жана татаал планын түзөт, аларды текст түзүү процессинде сактайт, эпиграф тандайт; - кептин стилдеринин, анын текст жасоочулук кызматына карай үйрөнгөн сөз топторун пайдаланат; - сын атоочтун формаларынын варианттарын туура колдонот; - татаал багыныңкы сүйлөмдөрдө чакчыл, чакчыл түрмөк, атоочтук, атоочтук түрмөктүү жөнөкөй сүйлөмдөрдүн синонимикасын пайдаланат;	- кептин тиешелүү стилине ылайык аралашкан типтердеги тексттерди түзөт; - темага, негизги ойго жана стилге ылайык өзүнүн тексттин өркүндөтөт; - уккан жана окуган тексттеринин мазмунун жазуу түрүндө (<i>кыска, кеңири, тандалмалуу, баяндоо, тезистер, конспект, аннотация</i>) түрүндө бере алат; - кептин ар түрдүү типтерин пайдалануу менен кошумча тапшырмалуу баяндама жазат; - кептин ар кыл типтерин пайдалануу менен дилбаяндын элементтерин камтыган баяндама жазат; - ар кыл тилдик жана кептик каталарды табат жана түзөтөт.

	- бөлүкчөлөрдү, байламталарды жана жандоочторду стилистикалык жактан туура колдонот; - ар түрдүү тилдик каражаттар жана интонациянын жардамы менен кептин предметине карай өзүнүн мамилесин туюндурат. - кептин стилин жана тибин, курулушун сактоо менен окуган текстин кеңири баяндайт; - маалыматтарды тексттин түрдүү формаларында (графикалык уюштуруу, кыска жана кеңири тандалмалуу баяндама) көрсөтөт.	
--	---	--

Тилдик компетенттүүлүк				
	7-9 - класстар		10-12 - класстар	
Тилдин категориялары	<i>Сөз жана сүйлөм - текстте</i>	- сүйлөмдөгү сөз айкашын ажыратат; - сөз айкашындагы баш жана багыныңкы сөздү аныктайт; - интонацияга сүйлөмдүн максаты боюнча сүйлөмдүн түрүн таныктайт; - сүйлөмдөгү грамматикалык негиздерди аныктайт; - грамматикалык негиздердин саны боюнча сүйлөмдүн түрүн аныктайт; - сүйлөмдүн айкындооч мүчөлөрүнүн катышуусуна\катышпоосуна ылайык сүйлөмдүн түрүн аныктайт; - сүйлөмдөгү каратма сөздү, киринди сөздү, бир өңчөй мүчөлөрдү айырмалайт; - жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдү айырмалайт.	<i>Синтаксис</i>	- байланыштын түрлөрүнө ылайык сөз айкашын ажыратат; - окуп-үйрөнгөн жөнөкөй жана татаал сүйлөмдүн түрлөрүн айырмалайт; - жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөргө синтаксистик талдоо жүргүзөт.
	<i>Сөздүн тыбыштык түзүлүшү</i>	- орфоэпиялык сөздүк менен иштей алат; - сөздүктөр менен иштөөдө алфавитти эркин колдонот; - сөздүн тыбыштык айтылышын жана графикалык жазылышын салыштырат; - тыбыш менен тамганы аралаштырбайт.		
	<i>Сөз жана анын лексикалык</i>	- сөздөрдүн жана фразеологизмдердин лексикалык маанилери түрдүү ыкмалар (сүрөттөө, кыскача	<i>Маалыматтарды</i>	- тил жөнүндөгү илимдин бөлүмдөрү менен тилдик

	<i>маанилери</i>	түшүндүрмө, синонимдерди иргөө, антонимдерди, унгулаш сөздөрдү жыйноо) менен түшүндүрөт; - сөздүн лексикалык маанисин тактоо жана аныктоо үчүн түшүндүрмө, синонимдик, антонимдик, фразеологиялык сөздүктөрдү колдоно алат; - сөздүн түз жана өтмө маанисин айырмалайт.	<i>системалаштыруу</i>	көрүнүштөрдү салыштырат; - типтери жана түрлөрү боюнча орфограммаларды классификациялайт.
	<i>Сөз жасоо</i>	- сөздүн маанисин талдоонун негизинде мүчөлөрдү айырмалайт; - сөз жасоочу жана сөз өзгөртүүчү мүчөлөрдүн жардамы менен жасалган сөздөрдү айырмалайт; - ар кыл сөз түркүмдөрүнүн омонимдик формаларын айырмалайт; - сөздү уңгу мүчөгө ажыратып талдайт.		
	<i>Сөз- сөз түркүмү катары</i>	- сөздүн морфологиялык белгилерине ылайык сөз түркүмдөрүнө ажыратат; - морфологиялык белгилерине ылайык өздөштүргөн сөз түркүмдөрүн мүнөздөйт; - өздөштүргөн сөз түркүмдөрүнүн тексттеги кызматын аныктайт; - ар кыл сөз түркүмдөрүнүн синонимдик, омонимдик варианттарын ажыратат.		
Кеп	<i>Сөз жана сүйлөм - текстте</i>	- баш жана багыныңкы сөз түрүндө зат атооч менен этишти катыштырып сөз айкаштарын түзөт; - грамматикалык негиздердин саны боюнча түрдүү интонацияларда, сүйлөөнүн ар кыл максаттарына ылайык сүйлөм түзөт; - каратма сөздү, кириңди сөздү, бир өңчөй мүчөлөрдү катыштырып сүйлөм түзөт.	<i>Синтаксис</i>	- сүйлөмдүн структурасында ээрчишүү, башкаруу, ыкташуу байланыштарын туура колдонот; - жөнөкөй сүйлөмдүн ар кандай түрлөрүн түзөт; - байланыштын ар кыл түрлөрү менен татаал сүйлөмдүн түрлөрүн түзөт; - тике жана кыйыр сөздөрдү катыштырып сүйлө түзөт; - кыйыр сөздү тике сөзгө же
	<i>Сөздүн тыбыштын түзүлүшү</i>	-жыш колдонулган сөздөрдү, ошондой эле сөздөгү үндүү жана үнсүз тыбыштарды жана алардын сөздөгү айкалышын туура айтат.		
	<i>Сөз жана анын</i>	- сөздү анын лексикалык маанисине ылайык туура		

	<i>лексикалык маанилери</i>	колдонот; - кебинде синонимдерди, антонимдерди колдонот; - кыргыздын кептик этикетинде жыш колдонулган түрмөктөрдү билет. - орунсуз кайталоону четтетүүнүн каражаттары катары сүйлөмдө синонимдерди пайдалана алат.		тескерисине айландырат.
	<i>Сөз жасоо</i>	- сөздүн маанисин эске алуу менен уңгулаш сөздөрдү тандайт; - оозеки сүйлөшүү стилинде жана көркөм тексттерде эмоционалдык маанидеги мүчөлүү сөздөрдү колдонот; - өздөштүрүлгөн сөз түркүмдөрүнүн жардамы менен жаңы сөз жасайт;	<i>Маалымат тарды система-лаштыруу</i>	- морфология жана синтаксис, сөз жасоо, фразеология, орфоэпия, лексика, фонетика боюнча адабий тилдин нормасына жан анын варианттарына ээ болот; - адабий тилдин нормаларына ылайык өзүнүн жекече кебин өркүндөтүүнүн жолдоруна жана ыкмаларына ээ болот.
	<i>Сөз- сөз түркүмү катары</i>	- сүйлөмдүн баш жана айкындооч мүчөлөрүнүн ролунда зат атоочту, сын атоочту жана этишти орундуу колдонот; - өздөштүрүлгөн сөз түркүмдөрүнүн формаларын колдонот; - өздөштүрүлгөн сөз түркүмдөрү менен түрдүү синтаксистик конструкцияларды түзөт; - жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдү синонимдерин кебинде колдонот; - өздөштүрүлгөн сөз түркүмдөрүнүн синонимдерин жана антонимдерин кебинде колдонот; - кызматчы сөз түркүмдөрүн колдонуу менен сүйлөмдү туура түзөт;		
Орфо-графия		- сөздөгү жана сөз арасындагы өздөштүрүлгөн орфограммаларды белгилери боюнча аныктайт; - окулган орфографиялык эрежелерди колдонуу үчүн уңгулаш сөздөрдү тандайт; - үйрөнгөн эрежеге ылайык сөздөрдү өз алдынча тандайт; - окуп үйрөнгөн орфограммалар менен сөздөрдү туура жазат; - окуп үйрөнгөн орфограммалар тандап жазууну негиздейт; - орфографиялык каталарды табат жана түзөтөт;		- 5-8-класстарда окуп үйрөнгөн орфограммаларды туура жазуу эрежелерине негизденип, аларды туура жазат; - орфографиялык каталарды табат жана түзөтөт;

		- 5-7-класстарда окуп-үйрөнгөн сөздөрдү туура жазат;		
Пунк- туация		- тыныш белгилер менен ажыратуу зарыл болгон сүйлөмдөгү маанилүү бөлүктөрдү табат; - тыныш белгилердин ордуна негиздеп коёт; - өздөштүрүлгөн эрежелерге ылайык тышын белгилерин коёт; - пунктуациялык каталарды табат жана коёт.		-сүйлөмдөгү жана тексттеги маанилик бөлүктөрдү таап, аларды пунктуациялык тыныш белгилерди коёт; - байланыштын ар кыл түрлөрү менен келген жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдөгү тыныш белгилердин ордун табат жана коёт; - пунктуациялык каталарды табат жана оңдойт; - тыныш белгилерди алардын кызматына карай классификациялайт.

Этномаданий компетенттүүлүк боюнча	
7-9 - класстар	10- 12-класстар
- тил менен маданияттын өз ара байланышын түшүнөт; - күнүмдүк адептүү баарлашуунун (этикеттик диалог) эрежелерине ээ болот; - сунуш кылынган окуу кырдаалындагы ролго ылайык түзө билет; - маданиятка таандык предметтердин, түшүнүктөрдүн маанисин билет; - тексттеги улуттук-маданий компонентти чагылдырган сөздөрдүн маанисин түшүнөт; - кебинде улуттук-маданий компоненттик маанини камтыган лексиканы колдонот; - адабий тилдин нормаларын колдонуу менен өзүнүн тексттин түзөт.	- Кыргыз тилин мамлекеттик тил жана таанып билүүнүн каражаты катары адам жана коом турмушундагы ролун түшүндүрөт; - элдин маданий мурасынын маанилүү бөлүгү катары тилге жекече мамилесин билдирет; - коомдо түзүлгөн жүрүм-турум нормаларына ылайык пикир алышуунун катышуучусу катары өзүнө социалдык ролду кабыл алат; - пикир алышуунун кырдаалына ылайык кеп этикетинин (каратма сөз, кириңди сөз жана сүйлөм, сырдык сөз) нормаларын колдоно; - эне тилинин таасири астында өзүнүн кебинин тууралыгын баалайт, кебиндеги каталарын табат жана оңдойт, өз кебин текшерүү көндүмдөрүнө ээ болот.

4. ОКУТУУНУН УСУЛДАРЫ

Предметти окутууга методикалык мамиле

Эне тилин окутууга карата коммуникативдик ишмердүүлүк мамиле интерактивдүү окутуудагы окуучулардын тынымсыз өз ара баарлашуулары, карым-катнаш жасоо менен пикир алышуулары аркылуу ишке ашырылат. Бул багытта окутуу ишин уюштуруу үчүн атайын зарыл шарттарды түзүү зарыл. Мындай учурда окуучулар өзүн-өзү, коомду жана дегеле дүйнөнү таанып билүү менен турмушка карата болгон туура көз караштары калыптанат жана предметтик, түйүндүү компетенттүүлүктөргө ээ болушат. Интерактивдик окутууда көп жактуу коммуникативдүүлүк, жагымдуу психологиялык кырдаал, окуп-үйрөнүүгө атайын ыңгайлуу педагогикалык шарттар түзүлөт. Интерактивдүү окутууга өз алдынча иштөө, жуп менен иштөө, топ менен иштөө, талкуулар, презентациялар кирет. Интерактивдүү окутуунун артыкчылыктары:

- окуучулар өздөрүн эркин сезип, "туура эмес жооп берип алам" деген коркунучтан алыс болуп, активдүүлүктөрү артат;
- ар бир окуучу өзүнүн жөндөмүн, шыгын, билимин көрсөтүүгө далалаттанат;
- жуп менен, топ менен иштегенге машыгышат;
- мугалим менен, бири-бири менен тыгыз карым-катнашта пикир алышуу ашат;
- окуучунун сынчыл ой жүгүртүүсү калыптанат;
- тапшырманы аткарууда бири-биринин тажрыйбаларын пайдаланууга, жаңы идеяларды жаратууга шарт түзүлөт;
- мугалим фасилитатор катары багыт берип, окуучу менен достук мамиледе болот.

Түшүнүп-окуу көндүмүн өнүктүрүүчү методдор текст менен иштөө үчүн жаңы ыкмаларды колдонууну көздөйт, бардык окуучуларды окуу процессине тартууга, өтүлүп жаткан темага кызыгууну жаратууга, ой жүгүртүү ишмердигин активдештирүүгө жардам берет. Аларга ИНСЕРТ, эки бөлүктүү күндөлүк, жуптарда окуу жана биргелешип корутунду чыгаруу, чаташкан логикалык чынжырчалар ж.б. кирет.

Жазуу кебин өнүктүрүүчү методдор текстти жаратуучу ар кандай жумуштар окуучуларда түшүнүүнүн терең деңгээлин пайда кылат, аларда байкоо жүргүзүүгө кылдаттык менен мамиле жасоо өнүгөт, өз пикирин, жазуу ишинин өзгөчө мүнөзүн жаратууга жардам берет, өз ойлоруна, тажрыйбасына урматтоо менен мамиле жасай башташат. Аларга беш-он мүнөттүк эсселер, дил баяндын элементтери менен изложение жазуу, аргументтүү эсселер жана башкалар кирет.

Байкоо жана салыштыруу методу маалыматты классификациялоого, баалоого, системалаштырууга багытталат. Мында атайын чийме, графика, таблица, диаграмма, менталдык карталар ж.б. колдонуу окулуп жаткан материалдын окшоштук, айырмачылыктарын гана эмес окуучулар үчүн кыйынчылык туудурган тексттерди окуп-үйрөнүүгө да мүмкүнчүлүк түзөт

Окуучулардын илимий-изилдөөчүлүк ишмердигин өнүктүрүүчү методдордо проблеманы коюу, аны чечүүнүн ыкмаларын аныктоо, ишмердүүлүктүн методдорун тандоо, күтүлүүчү натыйжаны болжолдоо, чыныгы жыйынтыктарды алып чыгуу жана өзүн өзү талдоо иштери аткарылат. Буларга долбоор методу, документалдуу булактарды изилдөө, илимий жактан маанилүү материалдарды издөө, топтоо жана жалпылоо, интервью, портфолио, концепция картасы ж.б. кирет.

Биргелешип окуу методунда окуучулар өз ара бири-бири менен маалымат алышып, баарлашууга, коюлган милдеттерди чечүү үчүн жамаатта, командада, топто өз ара

мамилелешүүнүн ыкмаларына, өзүнүн көз карашын далилдей алуу менен талкууга катыша билүү маданиятына ээ болот. Буга акыл чабуулу (мээге чабуул), жупта, кичи топто иштөө, мозаика, ар кыл талкуулардын түрлөрү (биргелешип издөө, бурчтар, акыркы сөздү мага калтырыңыз, столдун ортосундагы калем сап ж.б. кирет.

5. ОКУУЧУНУН ОКУУ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары

жана ченемдери

Кыргыз тили сабагындагы билимдин натыйжасын баалоо окутуп -үйрөтүүнүн формалары жана методдорунун максаты менен тыгыз байланышта. Баалоонун максаты- күтүлүп жаткан билимдин чыныгы натыйжаларына карата аныктоо. Окуучулардын билимин баалоодо мугалим окутуунун методдоруна жана формаларына жараша түрдүү методдорду колдонот. Окуучуларды баалоодо төмөнкү принциптер эске алынат:

Калыстык - бардык окуучулар бирдей шартта окшош сыноодон өтүшүн талап кылат. Маалыматтарды текшерүү калыстыгы мугалим үчүн дагы бардык окуучулар үчүн дагы баалоонун бирдей критерийлеринин болушун туюндурат.

Ишенимдүүлүк - ошол эле белгини кайталап өлчөөдө бирдей натыйжа алууга мүмкүнчүлүк берген педагогикалык баалоонун тактыгын билдирет.

Жарамдуулук - бул башка нерсе эмес, чын эле өлчөөгө тийиш болгон нерсе өлчөнүп жаткандыгын көрсөткөн баалоо усулунун аныктыгы.

Ченемдик - айрым окуучулардын билимдерин ченемдик баалоо окуп жаткандардын өзүнчө тобунун даярдык деңгээлине карата жүргүзүлүп, айрым окуучулар менен калган окуучулардын ортосунда билимдери иш жүзүндө салыштырылат.

Критерийлик - айрым окуучулардын билимдерин критерийлик баалоо белгиленген стандарттарга ылайык жүргүзүлүп, жетишкен натыйжалары сыпатталат.

Мугалим баалоонун кайсы принцибин колдонуу керектигин аныктоо үчүн баалоонун максатын эске алышы абзел. Эгер, ар бир окуучунун окуу материалынын маанилүү бөлүгүн өздөштүргөн-өздөштүрбөгөндүгүн аныктоо зарыл болсо, бул учурда баалоонун критерийлик түрүн колдонуу шарт. Предмет боюнча мектеп олимпиадасына катыштыруу үчүн класстан бир нече окуучуну тандап алуу зарыл болгондо, сөзсүз, баалоонун ченемдик принциби керек

Баалоонун түрлөрү жана формалары

Окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктери менен өсүшүн өлчөө үчүн баалоонун үч түрү колдонулат: *диагноздоочу, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу.*

Диагностикалык баалоо прогресске баа берүү үчүн мугалим окуу жылы ичинде жетишилген натыйжалар менен окуучунун билгиликтеринин баштапкы калыптануу деңгээлине салыштыруу жүргүзөт. Диагноздоочу баалоонун натыйжалары сыпаттоо түрүндө катталып, жалпыланат жана мугалимдин окутуу милдеттерин аныкташына, окуучуга берилүүчү тапшырмаларды берүү жолу менен окуу процессине түзөтүүлөрдү киргизишине жана аны өркүндөтүшүнө негиз болот.

Калыптандыруучу баалоонун максаты - окуучунун жетишкендиги менен материалды жекече өздөштүрүү өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле окуучунун ийгиликке жетиши үчүн сунуштарды иштеп чыгуу. Мугалим калыптандыруучу баалоону окутуунун жүрүшүнө жараша өз убагында түзөтүү, пландоого өзгөртүү киргизүү үчүн пайдаланат. Окуучунун жөндөм деңгээли эмес, ал аткарган конкреттүү иш бааланат. Окутуунун аралык натыйжаларын баалоодо окуучулардын өзгөчөлүктөрү (ишти аткаруу тездиги, теманы өздөштүрүү жөндөмү ж.б.) эске алынып, окуучулардын жетишкендиктери менен өсүштөрүнө көңүл бурулат. Окуучунун өсүшү

билим берүү тармагы менен предметтердин алкагында окутуу максаты болуп саналган белгилүү натыйжаларга жетүү катары аныкталат. Журналга баа зарылдыгына карай коюлат (катталат), мугалим окуучунун жекече өсүшүнө жүргүзгөн байкоолорун белгилейт.

Жыйынтыктоочу баалоо окутуунун ар бир баскычында пландалуучу натыйжаларга окуучулардын жетишүү даражасын аныктоо үчүн кызмат кылып, утурумдук, аралык жана жыйынтыктоочу баалоодон түзүлөт.

Утурумдук (күнүмдүк) баалоо - жекече аткарылган тапшырмаларды *күнүмдүк баалоо* баа берүү ченемдери (туура чечимдердин саны, кетирилген катарлардын саны, тариздөө эрежелеринин сакталышы ж.б.) менен мугалим же окуучулардын өздөрү берген өзүнчө ишти аткаруу критерийлерине жараша жүргүзүлөт. Мугалим окуучулардын окуу материалын өздөштүрүүдөгү өзгөчөлүктөрүнө жараша утурумдук баалоо жүргүзөт.

Аралыктан баалоо ушул предметтик стандартта аныкталган иштердин түрүнүн негизинде жүргүзүлөт. Иштердин бардык түрлөрү баалоо критерийлеринин негизинде бааланып, милдеттүү болуп саналат жана мугалим тарабынан баалоо планын иштеп чыгууда алдын ала пландалат.

Жыйынтыктоочу баалоо мектеп календарына (чейрекке, жарым жылдыкка, окуу жылынын аягына) ылайык жүргүзүлүп, аракеттеги ченемдер менен баалоонун иштелип чыккан критерийлерге жараша жазуу жүзүндө аткарылат. Милдеттүү иштердин түрлөрүнүн саны жана жыйынтыктоочу баалоодогу салыштырма катыш окутуу баскычтары менен предметтердин өзгөчөлүгүн эске алуу менен аныкталат. Иштердин формасынын ар түрдүүлүгүн мугалим окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрүн эске алып аныктайт.

Оозеки сурамжылоо окуучулардын билимин эсепке алуунун негизги жолу болуп саналат. Окуучунун толук жообу берилген темага байланыштуу, логикалык ырааттуу билдирүү, анын аныктамаларды, конкреттүү учурларда эрежелерди колдоно алуу жөндөмүн көрсөтөт. Окуучулардын жообун баалоо критерийлери: 1) жооптун суроого дал келиши; 2) жооптун далилдүүлүгү; 3) жооптун стилдик сабаттуулугу.

Жат жазуу орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулукту текшерүүнүн негизги формасы. Жат жазууга байланыштуу тексттерди колдонуу жөндүү, заманбап, адабий тилдин нормаларына жооп берген, ошол класстын окуучуларына мазмуну боюнча ылайыктуу болуш керек. **Жат жазуу текстинин** көлөмү: 7- класс үчүн 110-120 сөз; 8- класс үчүн 120-150сөз; 9-класс үчүн 150-170 сөз; 10-класс үчүн 170-190 сөз; 11-класс үчүн- 190-210 сөз; 12-класс үчүн 210-230 сөз.

3-таблица - Жат жазууну баалоо

Баа	Көрсөткүчтөр
“Эң жакшы”	Катасыз иш же 1 одоно эмес орфографиялык, 1 одоно эмес пунктуациялык же 1 одоно эмес грамматикалык катасы бар болсо.
“Жакшы”	2 орфографиялык жана 2 пунктуациялык, же 1 орфографиялык жана 3 пунктуациялык каталар, же 4 пунктуациялык ал эми орфографиялык каталардын жок болгонунда. “жакшы” деген баа 3 орфографиялык катада коюлушу мүмкүн, эгер алардын арасында бир типтегилер болсо. Аны менен бирге 2 грамматикалык катага да жол берилет.
“канааттан-дырарлык”	4 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталар, же 3 орфографиялык жана 5 пунктуациялык каталар, же

	7 пунктуациялык ал эми орфографиялык каталардын жок болгонунда. 5-класста “канааттандыруу” деген бааны 5 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталарда коюуга уруксат берилет. “канааттандыруу” деген баа 6 орфографиялык жана 6 пунктуациялык катада коюлушу мүмкүн, эгер алардын арасында бир типтүү жана одоно эмес каталар бар болсо. Анын менен бирге 4 грамматикалык катага да жол берилет.
“канааттан-дыруу эмес”	7 орфографиялык жана 7 пунктуациялык каталар, же 6 орфографиялык жана 9 пунктуациялык каталар, же 8 орфографиялык жана 6 пунктуациялык каталар.

Дилбаян жана баяндама - окуучулардын кептик компетенттүүлүк түзүлүш деңгээлин, жазуу маданиятын текшерүүнүн негизги формалары болуп эсептелинет. Дил баян жана баяндоолордун жардамы менен теманы ачып берүү жөндөмдүүлүгү; тил каражаттарынын стиль, тема жана өз оюн айтуу милдеттери менен дал келиши текшерилет; тил нормаларынын жана туура жазуу эрежелеринин сакталышы аныкталат. **Баяндама текстинин көлөмү:** 7-класста – 200-250 сөз; 8-класста- 250-350 сөз; 9-класста- 350-450 сөз; 10-класста- 450-550 сөз; 11-класста- 550-650 сөз; 12-класста- 650-750 сөз.

Дилбаян жана баяндаманы баалоо критерийлери:

а) *мазмуну*: - темага мазмундун, негизги ойдун дал келиши; - теманы оригиналдуу ачып берүүсү; - далилдерге негизделген материалдардын аныктыгы; - баяндоонун ырааттуулугу.

б) *кептин көркөмдүгү*: сөздүктүн жана грамматикалык формалардын түзүлүшүнүн ар түрдүүлүгү; - стилдик бирдиктүүлүк жана кептин ачык-айкындуулугу; - тилдик каталардын жана стилистикалык кемчиликтердин аз же көптүгү.

Бардык эле дил баяндар жана баяндамалар эки баа менен бааланат: *биринчиси* мазмуну жана кептин көркөмдүгү үчүн коюлат (тилдик нормалардын жана стилистикалык нормаларды жазуу эрежелеринин сакталышы), *экинчиси* – орфографиялык, пунктуациялык нормалардын жана грамматикалык каталардын болушу. Орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулук окуучу тарабынан кетирилген катанын санына карата бааланат. (*текшерүү жат жазууларын баалоо чен-өлчөмүн карагыла*).

4-таблица - Дил баян жана баяндаманы баалоо

Баа	Көрсөткүчтөрү	Грамматика
	Кептин көркөмдүгү жана мазмуну	
“Эң жакшы”	- иштин мазмуну толугу менен темага дал келет. - одоно каталардын жоктугу. - мазмуну ирети менен баяндалат. - иште сөздүктүн байлыгы, ар түрдүү синтаксистик түзүлүштөрдүн колдонулгандыгы, сөздөрдү колдонуунун тактыгы менен айырмаланат. - жалпы алганда, иште 1 жана 1-2 кептик кемчиликтерге жол берилсе.	Уруксат берилет: 1 орфографиялык, же 1 пунктуациялык, же 1 грамматикалык катага
“Жакшы”	- иштин мазмуну, негизинен, темага дал келет (каталар аз болсо). - негизинен, мазмуну анык, бирок фактыга	Уруксат берилет: 2 орфографиялык жана 2 пунктуациялык

	негизделген айрым учурай турган так эместиктер бар. - ойду иреттүү баяндоодо бир аз бузулуулар бар. - кептин лексикалык жана грамматикалык түзүлүшү жетиштүү, ар түрдүү. - иштин стилинин бирдиктүүлүгү жана кептин ачык-айкындыгы менен айырмаланат. - жалпысынан, иштин мазмунунда 2 ден жана 3-4 төн ашык эмес кемчиликтерге жол берилсе.	каталар, же 1 орфографиялык жана 3 пунктуациялык каталар, же 4 пунктуациялык каталар, орфографиялык каталар жок болсо, жана 2 грамматикалык каталар болсо.
“канааттан-дырарлык”	- иште темадан олуттуу четтөөлөргө жол берилсе. - иш, негизинен, темага жакын, бирок айрым тактык эместиктер бар болсо. - иреттүү баяндоодо айрым бузулууларга жол берилсе. - сөздүктүн жакырдыгы жана бир түрдүүлүгү, колдонулган синтаксистик түзүлүшү, туура эмес сөздөрдүн колдонулушу кездешсе. - иштин стили бирдиктүү эмес, тема жетиштүү деңгээлде ачык-айкын эмес. - жалпысынан, иштин мазмунунда 4 төн ашык, же 5 кемчиликтерге жол берилсе.	Уруксат берилет: 4 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталар, же 3 орфографиялык жана 5 пунктуациялык каталар, же 7 пунктуациялык каталар орфографиялык каталар жок болсо, жана 4 грамматикалык каталарга.
“канааттан-дырарлык эмес”	- иш темага дал келбейт. - көп так эместиктерге жол берилсе. - иштин бардык бөлүктөрүндө ойдун баяндоо ирети бузулса, өз ара логикалуулук, иреттүүлүк, байланыш жок болсо. - тексттин стилдик бирдиктүүлүгү бузулса. - “канааттан-дырарлык” деген баага караганда мазмунунда жана кепте кемчиликтер көп болсо.	Уруксат берилет: “канааттан-дырарлык” деген баага караганда орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык каталар көп болсо.

Көрсөтүлгөн баалоо нормалары орто көлөмдөгү 4-5 барак көлөмүндөгү дил баяндарга ылайыктуу. Дил баянды баалоодо өз алдынчалыгы, ойдун нукуралуулугу, анын көркөмдүк жана стилдик курулушунун деңгээли эсептелинет. Нукуралуу ойдун болушу, анын иш жүзүнө жеткиликтүү ашырылуусу бааны 1 баллга көтөрүүгө мүмкүнчүлүк берет. 3 төн ашык түзөтүү бар болсо, “эң жакшы” деген баа коюлбайт. Текстте 5 катадан ашык түзөтүүлөр болсо (туура эмес жазылган сөздү оңдоо), баа 1 баллга төмөндөйт.

Жазуу ишин текшерүү үчүн мугалим кандай каталар болот жана алардын шарттуу белгилерин билүүсү керек. Мазмундагы каталар: [] - ашыкча бөлүгү (ашыкча сөз, сүйлөм); V- калтыруу (ой, сөз, сүйлөм); Z (сызылган) - абзац белгиленбеген; Ф-фактынын негизиндеги ката же так эместик; Л- логикалык ката; Р- кептик ката; С-стилистикалык ката.

Фактылык каталарга материалды баяндоодогу маалыматтык (маанилеринин кошумча өзгөчөлүктөрү) тактыктын бардык бузулуштары кирет: фактыларды, аттарды бурмалоо, колдонулган булактардан, турмуш чындыгынан чегинүүсү, баяндап жазылган чындыктын абалынын жана чечмелөөнүнүн дал келбөөсү

Логикалык каталарга мааниси бирдей эмес түшүнүктөрдүн окшоштуруусу, ой- пикирин анчалык маанилүү эмес далилдер менен түшүндүрүү, бөлүк жана бүтүндүн аралыгы бузулуусу, түшүнүктөрдү чектөө жөндөмүнүн жоктугу, тарыхый ишкерлердин образын жана ойлоп чыгарылган каармандарды баш аламандыкка алып келген каталар кирет. Ар түрдүү түшүнүктөрдү бир бүтүнгө бириктире алуу жана салыштыруу жөндөмдүүлүгүнүн жоктугу, ойдун логикалык жайылтуусунун бузулуусу, себеп-натыйжа мамилелери, сүйлөмдөрдүн өз ара байланыштын жоктугу, аракет объектисинин алмашуусу, логикалык дал келбеген түшүнүктөрдү бир катарга байланыштыруу каталар кирет.

Кептик каталарга сөздүн ылайыксыз мааниде колдонулушу, лексикалык айкалышуунун бузулушу, ашыкча сөздүн колдонулушу (плеоназм), жакын бир маанилүү сөздөрдү колдонулушу (тавтология), кайталоолор, бөтөн стилдүү түсү бар сөздөрдү колдонуу, ар түрдүү тарыхый доорлордун лексикаларынын аралаштыруусу, синтаксистик конструкциялардын жакырдыгы жана бир түрдүүлүгү, сөздөрдүн жарамсыз ырааттуулугу, сүйлөм бөлүкчөлөрүнүн стилистикалык жана маңызы жагынан дал келбегендиктер кирет.

Стилистикалык каталарга функционалдык стилдин бирдиктүүлүгүнүн талаптарынын бузулуусу. Адатынча текст бөлүктөрүн астын сызуу менен белгиленет.

6. ПРЕДМЕТТИ РЕСУРСТУК КАМСЫЗДООГО МИНИМАЛДЫК ТАЛАПТАР

Кыргыз тили предметинен билим берүү процессин ресурстук жактан камсыздоо кыргыз тили сабагында окутуунун пландалган жыйынтыктарына жана коюлган максатка жетишүүнү эске алуу менен түзүлдү жана төмөнкүлөрдү өзүнө камтыйт:

5-таблица - Ресурстук камсыздоо

Типтер	Каражаттар
МКТ	Предмет боюнча колдонмолору камтылган интерактивдүү панель
ОМК (электрондук жана басма түрүндө)	– Билим берүү жана илим министрлиги бекиткен тизмеге ылайык сунушталган окуу-методикалык комплекстер, предмет боюнча окуу-методикалык адабияттар, маалымдамалар
Окуу-методикалык жана дидактикалык материалдар	– ченемдик-укуктук документтер, – окуу программасы, КТП – мугалимдер үчүн методикалык колдонмолор – жумушчу дептерлер; – сөздүктөр, энциклопедиялар, грамм.таблица, чиймелер ж.б.
Санариптик платформалар	– электрондук ресурстар, интернет, проектор, интерактивдик доска, смартфон, жекече планшет
Экрандык-үн каражаттары	– штативдик же илинүүчү экран (минималдык өлчөмү 1,25 x 1,25), колонкалар, микрофон, наушниктер, аудиожазгыч, видеофильмдер, слайддар
Кошумча каражаттар	– китеп басылмаларынын тизмеси (китепкана фонду), көрсөтмө басма жана электрондук колдонмолор, маалыматтык жана байланыш каражаттары, техникалык окуу куралдары, экрандык үн каражаттары, окуу, практикалык жана окуу лабораториялык жабдуулары

- көрүү - видео кассеталар, слайддар, DVD дисктер, иллюстрациялар, сүрөттөр (портрет, пейзаж, интерьер, экстерьер), схемалар ж.б.
- угуу - аудио кассеталар, уюлдук телефондордогу мукамдар (музыкалар), магнитофон тасмаларына жазылган атактуу актёрлордун үндөрүнүн коштоосунда айтылган жомоктор, ыр саптары, обондуу ырлар ж.б.
- сүйлөө – презентациялар, сахна көрүнүштөрү, топтогу иштер, көркөм чыгармалар ж.б.
- жазуу - тест-карточкалар, тесттер, эсселер, түрдүү стилде, түрдүү басылма жана көркөм чыгармалардан алынган тексттер, каттар, баян, диктанттар ж.б.
- талдоо – долбоорлор, тажрыйбалар, изденүүлөр, жыйнактар, энциклопедиялар ж.б.

7. ШЫКТАНДЫРУУЧУ ЖАНА КООПСУЗ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ ЧӨЙРӨ ТҮЗҮҮ

Талаптагыдай билим берүү. Мектептердеги билим берүү чөйрөсү окуучулардын руханий-адеп-ахлактык, коомдук, илимий, маданий жана психикалык өнүгүүгө жетишүү милдеттерине тиешелүү сапаттуу билим берүүнү камсыз кылууда окуучулар үчүн жагымдуу жана шыктандыруучу чөйрө болушу керек. Алардын ата-энелери (мыйзамдуу өкүлдөрү), окуучулардын физикалык, психологиялык жана социалдык саламаттыгын коргоого жана чыңдоого кепилдик берүүлөрү керек. Окуучуларга жана мугалимдерге карата ыңгайлуу шарттар болуусу шарт.

Психологиялык чөйрө. Сабакта окуучулар үчүн жагымдуу психологиялык жагдай түзүлүп, социалдашуу процесстери ийгиликтүү болуп, бала өзүн мектепте эркин, татыктуу атуул катары сезүүсү керек. Билимди баалоодо калыптандыруучу баалоо процессин ырааттуу колдонуп, позитивдүү бирин-бири колдоочу кайтарым байланыш түзүү, окуучулардын өз алдынча иштөөсүн, сабакта активдүүлүгүн колдоо менен, ошондой эле сабакта объективдүү баалоо аркылуу түзүлөт.

Шыктандыруучу (мотивациялык) чөйрө – окутуунун интерактивдүү методдорун жана топтук иштөө формаларын колдонуу менен, окутууда кошумча материалдарды, анын ичинде заманбап, көркөм жана илимий-популярдык иллюстрацияланган материалдарды колдонуп, окуучулардын эмгегин чыгармачыл өнүктүрүүнү стимулдаштыруучу мамиле жана шыктандыруучу методдорун пайдалануу менен иш жүрүүсү шарт.

Ченемдик-укуктук негиздер. Мектептеги окуу-тарбия иштерине байланыштуу жана санитардык-эпидемиологиялык эрежелер жана өрт коопсуздук, электр коопсуздук эрежелеринин ченемдик укуктук актылары жана эрежелери коопсуздукту камсыз кылуучу талаптарга жооп берүүгө тийиш.

Заманбап технологиялардын, санариптик ресурстардын болушу. Электрондук маалыматтар жана билим берүү чөйрөсүнө зарыл заманбап шарттар санариптик билим берүүнү талаптагыдай уюштуруу үчүн зарыл деңгээлде болушу, ал ресурстарды колдонуудагы коопсуздук шарттары гигиеналык стандарттарга жана санитардык-эпидемиологиялык талаптарга ылайык камсыз болууга тийиш.

Маалыматтык коопсуздук жана гендердик теңчилик. Мектепте билим берүү чөйрөсү психологиялык жана маалыматтык коопсуздук, гендердик теңчилик, окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен уюштуруу жүзөгө ашат.

Ден соолукту сактоо чөйрөсү. Мектептеги санитардык-эпидемиологиялык, өрт коопсуздугу жана электр коопсуздук эрежелеринин ченемдик-укуктук актыларынын аткарылышына коопсуздукту камсыз кылуучу талаптар жооп берүүлөрү тийиш.

Гигиеналык (тазалык) шарттарды түзүү. Жалпы билим берүү уюмунун бардык бөлмөлөрүндө жасалма жана табигый жарык берүү деңгээли жана санариптик гигиеналык жана коопсуздук талаптар өз деңгээлинде болуусу жана камсыз кылынуусу зарыл.